

1962—1981 *Per singulos dies*, tom wspomnień *Rzut oka na przeszłość*, 5 tomików kazań i konferencji ascetycznych, monografia *Mechanik ludzkich serc O. Bernard Kryszkiewicz* oraz 2 tomy własnych wierszy O. Michała *Powrót wiosny*. Pracowitość Zmarłego potwierdza również jego zaangażowanie duszpasterskie, które ujawniało się w wygłoszeniu 158 misji i rekolekcji, licznych konferencji dla duchowieństwa diecezjalnego (od 1960 r. jako Ojca duchownego dekanatu przasnyskiego) i zakonnego oraz siostr zakonnych.

W codziennych relacjach z ludźmi cechowała O. Michała Stolarczyka bezinteresowność, prostota i bezpośredniość, co mu zjednywało powszechny szacunek i życzliwość. Oby wierny stróż tradycji kościelnej i zakonnej otrzymał od Pana obfitą nagrodę za swą ufność i wytrwałość w budowaniu królestwa Bożego. Módlmy się za niego i z nim.

Przasnysz

JERZY JÓZEF KOPEĆ CP

R E C E N Z J E

J. MURPHY—O'CONNOR, OP, *The Holy Land. An Archaeological Guide from Earliest Times to 1700*, Oxford 1980, ss. XVI+320.

Nie jest to typowy przewodnik, lecz rodzaj archeologicznego słownika po miejscach historycznych Ziemi Świętej. Punktem wyjścia jest zawsze krótki historyczny opis danego miejsca. Zakres czasowy obejmuje zabytki do roku 1700. Cezura czasu jest wyznaczona przez fakt, że — jak pisze autor — po roku 1700 nie zostało nic zbudowane, co by zasługiwało na miano starożytnego. Trzeba przyznać, że jest to dość umowna granica czasu.

Książka dzieli się na dwie części. Część pierwsza obejmuje miasto Jeruzalem podzielone według starych i nowych dzielnic. Druga zaś część opisuje obiekty archeologiczne Palestyny według klucza alfabetycznego nazw miejscowości. Całość jest zaopatrzona obficie w podręczne mapki i szkice (*sketch—maps*), pozwalające zorientować się w okolicy i w szczegółach topograficznych. Krótki wstęp archeologiczno-historyczny wprowadza czytelnika w *status quo* sytuacji zabytków w Palestynie. Ponadto pomocne są drobne informacje natury turystyczno-organizacyjnej, jak np. godziny otwarcia poszczególnych obiektów, co niekiedy się zmienia, lub uwagi dotyczące trudniejszych dojsć do obiektów.

O. Jérôme Murphy—O'Connor, OP jest profesorem Nowego Testamentu i literatury międzytestamentalnej w *Ecole Biblique et Archéologique Française* w Jerozolimie. Prowadził również wiele wypraw archeologicznych po Palestynie i Bliskim Wschodzie. Omawiana książka jest owocem wieloletniego zbierania informacji, oglądu i doświadczeń nabytych w cza-

się wypraw. Autor przeprowadza w swej książce—przewodniku pewien proces weryfikacji historycznej — by nie rzec: „demitologizacji” — miejsc archeologicznych. Przykładem może być potraktowanie Drogi Krzyżowej (*Via Dolorosa*), o której pisze, że „posiada małą szansę, ażeby być odpowiednikiem historycznej rzeczywistości” (s. 26). Idąc za Benoit, autor przyjmuje bowiem inną trasę Drogi Krzyżowej: punktem wyjścia jest „Gabbatha” (J 19, 13) usytuowana w cytadeli — pałacu Heroda, w zachodniej części miasta. W obecnym stanie wiedzy i wykopalisk jednak nie sposób udowodnić żadnej z proponowanych tras Drogi Krzyżowej.

Zaletą recenzowanego przewodnika jest synteza i jasność w przedstawianiu sprawy. Niemniej jednak trudno polecać tę książkę jako przewodnik dla początkującego turysty—pielgrzyma. Raczej będzie to jakies uzupełnienie czy *repetitorium* tym bardziej cenne, że oparte na solidnych podstawach naukowych przy zastosowaniu ścisłej, choć nie nudzącej i odstraszejacej, metody naukowej.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

FRANCIS L. FILAS, SJ, *Święty Józef Człowiek Jezusowi najbliższy*, Kraków 1979.

Pod imieniem i nazwiskiem amerykańskiego jezuitę słowackiego pochodzenia, profesora teologii dogmatycznej na Uniwersytecie Loyola w Chicago, w pięknej szacie graficznej (dobry papier, staranny druk, oprawa pięcienna z złożonymi wytłokami, obwoluta Barbary Szczerbińskiej z barwną reprodukcją drewnianej rzeźby św. Józefa z Dzieciątkiem z lat 1780—1800 w Słowackiej Galerii Narodowej w Bratysławie), krakowskie Wydawnictwo Apostołów Modlitwy wydrukowało tom studiów o św. Józefie. W rzeczywistości druk ukończono w styczniu 1981 roku i w tymże roku książka została rozpowszechniona.

O. Franciszek Filas SJ jest autorem tylko części tomu, a mianowicie monografii: *Joseph: the Man Closest to Jesus. The Complete Life, Theology and Devotional of St. Joseph*. Second Printing, St. Paul Editions, Boston 1962 oraz studium: *Saint Joseph après le Concile Vatican II*, Fides, Montréal 1970, z którego przełożono tylko część: strony 29—27. Przekład przygotowali: ks. Franciszek Dylewski CRL, ks. Jan Ożóg SJ, s. Dolores Siuta, Józefitka. Nie wiadomo jednak, kto jest tłumaczem jakiego tekstu, stąd nie można ocenić wartości ich osobistego wkładu. Resztę tomu, strony 327—462, wypełnili swymi studiami autorzy polscy: ks. Franciszek Bracha CM, ks. Bronisław Natoński SJ, ks. Andrzej Bober SJ, ks. Jan Ożóg SJ.

Wbrew autorowi i tytułowi książki tom jest typowym „klockiem” bibliotekarskim, który skatalogowany według autora i tytułu pierwszego traktatu, topi w sobie nie tylko drugi, odrębny traktat tegoż autora, lecz także cztery dalsze traktaty, czterech różnych autorów. Całość łączy tylko temat główny: św. Józef. Teolog znający tytułowe dzieło o Fr. Filasa SJ w oryginale, nie sięgnie po jego przekład polski i nigdy się nie dowie o istnieniu w nim studiów jozefologicznych autorów polskich. Dlatego konieczna jest możliwie szeroka informacja o całej zawartości ukrytej w tomie.

Pierwsza monografia o Fr. Filasa SJ: *Święty Józef, Człowiek Jezusowi najbliższy*, przedstawia w sześciu częściach (s. 9—287) życie, teologię i nabożeństwo do św. Józefa przed Soborem Watykańskim II, jest „Summą Jozefologii” przedsoborowej, Omawia kolejno: 1. źródła, 2. życie św. Józefa